

EMIGRACYJNA LITERATURA DOKUMENTU OSOBISTEGO

OD REDAKTORÓW

Literatura dokumentu osobistego, ze względu na swój niefikcyjny charakter i właściwą jej gatunkową niejednorodność, budzi żywe zainteresowanie zarówno wśród humanistów, jak i w gronie przedstawicieli nauk historycznych i społecznych. Jako aktywni uczestnicy debaty akademickiej utwierdziliśmy się w przeświadczeniu o badawczym potencjale intymistyki przed kilkoma laty, inicjując cykl spotkań naukowych z udziałem historyków, socjologów i literaturoznawców*. Nie zawiedliśmy się także przy okazji realizacji projektu wydawniczego, którego rezultaty niniejszym polecamy uwadze Czytelników.

W prezentowanym zbiorze studiów spoglądamy na dokumenty osobiste od strony ich kluczowych tematów i problemów: wygnania, przesiedlenia, migracji, kosmopolityzmu, asymilacji i integracji ze społecznościami przyjmującymi. Co ważne, podejmowana tematyka wpisuje się jednocześnie w bogate toruńskie tradycje badawcze i kulturalne związane z szeroko rozumianymi procesami migracyjnymi, zwłaszcza zaś – w migracyjną genezę Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu, którego struktury współtworzyli pracownicy naukowcy Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie.

Listę tekstów otwiera artykuł Izabelli Bukraby-Rylskiej poświęcony teoretycznemu namysłowi nad metodą biograficzną – chętnie wykorzystywaną w badaniach społecznych (w tym – w opisie doświadczeń migracji), a znacznie rzadziej komentowaną w literaturze przedmiotu. Proponując możliwość pragmatycznego podejścia do dokumentów osobistych, Autorka powraca do kluczowych pytań o definicję pojęcia, zastanawia się nad szansami i ograniczeniami w stosowaniu metody oraz nad wynikającymi z jej użycia dylematami etycznymi, a jako główne źródło analitycznych odniesień traktuje pamiętnik Władka Wiśniewskiego (zamieszczony w III tomie *Chłopa polskiego* W. Thomasa i F. Znanieckiego). Syntetyczne ujęcia problematyki migracyjnej w oświetleniu dokumentów osobistych stanowią także dwa kolejne artykuły. Autor pierwszego

* Mamy na myśli zorganizowaną naszym staraniem ogólnopolską, interdyscyplinarną konferencję naukową *Historie ukryte w pamiętnikach. Pamiętnik jako przedmiot i źródło badań naukowych* (Toruń, 22–23 maja 2018 r.) i monografię powstałą jako jej pokłosie (*Historie ukryte w pamiętnikach. Literatura wspomnieniowa jako przedmiot i źródło badań naukowych*, pod red. I. Zaleskiej, A. Górskiej, E. Piszczek, Toruń 2020).

z nich, Wacław Lewandowski, rozwija terminologiczne rozważania nad genologią utworów zaliczanych do piśmiennictwa Drugiej Emigracji i postuluje rozszerzenie zakresu pojęcia literatury dokumentu osobistego o prozę niejednorodną pod względem gatunkowym. Do tej grupy zalicza *Raport karny* Henryka Przyborowskiego i na jego przykładzie omawia motywacje twórcze autorów zajmujących się tego typu piśmiennictwem. Natomiast Daniel Kiper w artykule domykającym tę część numeru bada poznawcze walory listów do redakcji na podstawie różnych typów materiału osobistego, publikowanych w pismach Polonii amerykańskiej przełomu XIX i XX w.; przywołuje między innymi listy chłopskie, zapiski z podróży przedstawicieli elit społecznych, teksty wspomnieniowe dotyczące osób zmarłych czy korespondencje wojenne.

Na następny blok tekstów składają się studia przypadków ilustrujące szczegółowe aspekty XIX- i XX-wiecznej emigracji. Jerzy Kuzicki zajmuje się obrazem ziem czeskich i słowackich wykreowanym we wspomnieniach, dziennikach i pamiętnikach emigrantów polistopadowych w wyniku obserwacji i refleksji, jakie towarzyszyły wychodźcom podczas przemarszu na zachód Europy. Tekst Agaty Paliwody dotyczy wspomnień Bogdana Czaykowskiego, Wiesława Stypuły i Franciszka Herzoga z pobytu w Osiedlu Dzieci Polskich w Balachadi w Indiach (lata 1942–1946). Komentarze odsyłające do wybranych faktów z życia obozu Autorka uzupełnia rozważaniami nad literacką i informacyjną wartością „materiałów pamięci”. Stefan Michał Marcinkiewicz, sięgnąwszy po różnego rodzaju świadectwa biograficzne (takie jak: dzienniki, listy, zapiski, wspomnienia, wywiady) i archiwalia, koncentruje uwagę na historii wojennego i powojennego wychodźstwa społeczności mazurskiej/niemieckiej z powiatu etckiego oraz na konsekwencjach ruchów migracyjnych dla tego obszaru. Z kolei Tomasz Chomiszczak przybliży życiorysy oraz artystyczne drogi dwóch pochodzących z Sanoka pisarzy – Mariana Pankowskiego i Kalmana Segala – które egzemplifikują (a zarazem w pewnym stopniu przełamują) dwa odmienne modele biograficzne polskich twórców okresu powojennego. Anna Wal czyni przedmiotem swego zainteresowania *Potyczki i przymierza* – pamiętnik Alicji Iwańskiej, polskiej pisarki i socjolożki, przebywającej od roku 1946 w Stanach Zjednoczonych. Jak pokazuje Autorka artykułu, lektura autobiograficznej relacji „emigrantki z emigracji” nie tylko odsłania krytyczny stosunek prozaiczki do kraju osiedlenia, ale też pozwala prześledzić procesy adaptacji do warunków amerykańskich i przyjrzeć się funkcjonowaniu polskiej diaspory. Dla Wiktorii Durkalewicz zaś źródłem naukowych inspiracji stały się powieści Andrzeja Chciuka *Atlantyda* i *Ziemia księżycowa*, w kontekście których omawia doświadczenia emigracji i geograficzno-tożsamościowego pogranicza. Rekonstruowanie związków między autobiograficznym „ja” a przestrzenią, odbijających się w strukturze narracyjnej tekstów, łączy z przemyśleniami na temat recepcji cyklu i z ustaleniami określającymi miejsce drohobyckiej dylogii w dorobku pisarza. W ostatnim z prezentowanych artykułów Ewelina Tobolska przedstawia losy absolwentów Gimnazjum i Liceum im. Sułkowskich w Rydzynie – szkoły o wyjątkowym etosie i metodach nauczania. Wydarzenia drugiej wojny światowej zmusiły wielu z jej dawnych uczniów do emigracji z kraju, wobec którego czuli wpojony w Rydzynie patriotyczny obowiązek. Przebywając na obczyźnie, kultywowali pamięć o dawnej Szkole i wyniesionej z niej nauce. Żywimy nadzieję, że zamieszczone w tomie materiały nie tylko potwierdzają poznawczą i źródłową wartość dokumentów osobistych dla badaczy problematyki migracyjnej, ale też dowodzą zasadności przyświecającego naszej pracy przekonania o potrzebie kontynuacji interdyscyplinarnego dialogu.

Agnieszka Górska, Piotr Osieński, Elwira Piszczyk,
Mirosława Radowska-Lisak, Ilona Zaleska